

De journalist Erica

Op diverse plaatsen, zoals bij de Heemkundekring Uden en de Stichting Het Uden-archief van Bressers, vindt men in handschrift of uitgetypt, een uitvoerige beschrijving van de eerste tijd van het Vluchtoord, met als titel "Het vluchtoord voor Belgische uitgewekenen te Uden in Noord-Brabant".

Bij een van die geschriften werd ook een brief, gedateerd op 25 december 1914 van de krant "De Tijd", aangetroffen, waaruit blijkt dat het artikel voor publicatie aan die krant werd aangeboden, maar werd geweigerd, omdat het te veel plaatsruimte in het blad zou innemen.

Luciën Bressers sr. vermeldde indertijd dat A.J. Verhagen, de redacteur van de Udensche Courant, verborgen ging achter het pseudoniem Erica. Hij gaf daarbij geen bronvermelding, maar zijn constatering ligt wel voor de hand.

Andreas Johannes Verhagen werd geboren op 10 juni 1867 te Uden en overleed aldaar op 2 april 1938.

Verhagen, in de volksmond Janus genoemd, verdiende de kost als huisschilder, was niet gehuwd en woonde in de Marktstraat, op het huidige huisnummer 28.

In zijn In Memoriam werd vermeld dat hij meer dan een kwart eeuw het Udense nieuws voor de Udensche Courant verzorgde. Daarnaast was hij een bevlogen heemkundige.

Bron: Henk Hellegers, Van heidegrond tot Vluchtoord Uden, blz. 65, Uden, 2015.

Informatie over bestelwijze van het boek is te vinden op de site van Stichting Uden in Geschriften.

www.udeningeschriften.nl

HET VLUCHTOORD VOOR BELGISCHE UITGEWEKENEN TE UDEN N.BR.

Het is mijn plan eene beschrijving te geven, zoo mogelijk in een kort bestek vervat, van de inrichting, de werking en het nut van het alhier bestaande vluchtoord voor Belgische uitgewekenen. Het zal ter verduidelijking van het geheel zeer zeker er toe bij kunnen dragen, vooraf te doen gaan een klein historisch overzicht over dat alom in den lande bekende Udensch vluchtoord, het eenigste in de provincie Noord-Brabant.

Omstreeks half november 1914 kreeg de burgemeester van Uden een aanvraag van den Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant: of er in Uden groote gebouwen te huur waren ter huisvesting van Belgische vluchtelingen, ofwel er een geschikt terrein aanwezig was tot inrichting van een vluchtelingen kamp. De burgemeester, het geldelijk voordeel dat er voor de gemeente Uden aan verbonden was in het oog hebbend, deed er dadelijk veel moeite voor. Te meer daar er verschillende gemeentes genegen waren om dat kamp te hebben. Spoedig bleek dat de aandacht op Uden speciaal gevestigd was, want kort daarna kwam de regeringscommissaris Jhr. Ruijs de Beerenbrouck den burgemeester persoonlijk mededelen dat de gemeente Uden het op te richten vluchtelingenkamp zoude krijgen, als het bleek dat het water bij scheikundig onderzoek goed werd bevonden.

Er werd door een koperslager alhier al dadelijk pompen geslagen op het terrein. Door laboratoria te Utrecht werd deze vlug afgedaan en de analyse was, zoo als wel te voorzien was, gunstig. De eerste dagen van december werd reeds een raadsvergadering gehouden tot het kosteloos beschikbaar stellen van een terrein van eene kleine 100 bunders, gelegen langs de provinciale weg boven "de Hoeve". In die vergadering staakte de stemmen zoo dat deze zaak in een volgende vergadering moest worden afgedaan. Toen het door de neringdoenden van Uden bekend werd dat de raad niet kon besluiten om afstand te doen van het terrein geschikt voor het vluchtoord en omdat men meende dat de burgemeester het goed voor had met de ingezetenen van Uden, om hen in deze benauwde tijden een bron van inkomsten te verschaffen, werd er een adresbeweging op touw gezet waarop een kleine honderd handtekingen van de voornaamste industriëlen en neringdoenden voorkwamen. Op 10 december vergaderde de raad weer en de uitslag van de nog al langdurig gehouden zitting was, dat de aanvraag van regeringswege om den bedoelde gemeentegrond kosteloos beschikbaar te stellen voor het oprichten van een kamp voor Belgische vluchtelingen met algemene stemmen werd goedgekeurd.

Slechts enkele dagen daarna konde men op het terrein al de drukke bezigheden aanschouwen. Door Udensche en ook al door vreemde timmerlieden werden de houten gebouwen aangenomen. Het werd er druk in Uden, allemaal die maar werken wilde, konde er werk bekomen. Met dozijnen en dozijnen kwamen de timmerlui naar Uden en het was me daar op die Udensche Hoevensche hei een beweging van belang. De Udensche voerlui konden maar niet vlug genoeg de planken en het ander hout vanaf het spoor naar het terrein gebracht krijgen. Nog nooit te voren stonden er zooveel wagens met hout op het stations terrein als toen. De gebouwen verrezen dan ook weldra uit de grond. Of er geld verdiend werd? Ik hoorde een timmerman zeggen dat hij 40 briefjes van duizend gulden in ééns beurde. Nog nooit van te voren had hij ze bij elkaar gezien, vertelde hij.

De Udensche Belgen gingen in het begin al dadelijk mee helpen. Ze moesten het dennenhout afkappen en den grond gelijk maken. Ze kregen daarvoor een billijke vergoeding. Alles ging dat het een aard had. Ik weet het nog precies. Op Asschenwoensdag den 25 februari 1915, toen ik 's-morgens uit de kerk kwam, stonden de Udensche Belgen aan de mouterij van den heer Schuurmans, waarin er velen den geheelen winter onderdak hadden gevonden. Ze stonden gepakt en gezakt om af te trekken naar de gebouwen die in het kamp voor hen al in orde gemaakt waren. Vele Udensche menschen waren daarbij tegenwoordig. Ze stonden daar allemaal die tobbers, de kindertjes aan de hand van vader en moeder. Verschillenden weenden, ik kon het ook niet aanzien en zeide tegen degenen die ik kende; "ga maar met goeden moet, ge zult het ginds goed hebben en ge hebt er toch ook goede verwarming en af en toe komt gij maar weer naar de Udensche straat terug. Ge moogt immers terug komen, het is daar ginds geen gevangenis." En ik gaf ze nog tot afscheid de hand. Ze trok af die droeve schare.

Komt nu! Zoo dacht ik aangedaan. Komt nu kunstenaars schilders van België! Maakt dit tafereel voor mij af opdat het voor het verre nageslacht bewaard blijven. Nooit te voren maakte gij een treffender tafereel van

Uw land. Nooit te voren zag iets dergelijks het licht. Uw Belgische broeders en zusters met hunne kindertjes, onze stamverwanten gaan als bannelingen uit het schoone België verjagen, de gastvrije Nederlandsche dorpen verlaten om thuis gebracht te worden in het vluchtoord. Ze kwamen meestal elken zondag nog de Udensche menschen bezoeken, en ze kregen daar dan nog telkens koffie met boterhammen. Nimmer zullen die eerste Udensche Belgen Uden vergeten. Altijd dan nog ging het in de Udensche hei maar door met timmeren en bouwen en hout aanvoeren. Een geheele stad verrees daar zooals ik U dadelijk ga beschrijven. Toen de gebouwen gereed waren kwamen de vluchtelingen per spoor af om dezelve te gaan betrekken en dit houd aan, nog tot op heden.

Hier verder volgt den lezers wat ik U van het vluchtoord zelve in bijzonderheden zal vertellen. Het was dan een zomerschen zondag namiddag in 1915 dat ik het vluchtoord bezocht. De indruk die ik kreeg toen ik er eensklaps voorstond (want van achter het houtgewas komt men er zoo in eens voor) was geweldig. Als men daar staat dan ziet men bijna zoo ver als het oog reikt niets als vele heel groote gebouwen met brede verkeerswegen en pleinen. Overal op deze pleinen ziet men parken die die met dikke malsche graszooden omzoomd zijn. Schitterende bloemen staan dan te bloeien zooals ik U straks uitgebreider schrijven zal. De draden van de telefoon en het electricische licht geven een eigenaardig geheel, want anders zouden men denken dat men voor een kolossaal kermis- of tentoonstellingsterrein komt.

Mijn geleider bracht me eerst in het kleedingsmagazijn. Daar zag men een zaal van vijftig meter lang. In gepakte rijen hingen daar kleedingstukken van kunst en keus, van alle rang en stand, groot en klein. De rijkste ulsters, jassen, broeken, vesten, hoeden, ondergoed. De fijnste damesmantels, japons, chique dameshoeden, de fijnste gele en witte schoenen, klompen en ik weet al niet wat meer. Hier zag men dat de rijke en ook de gewone Amerikaan zijn kleed zóó maar uittrok en meteen naar Holland zond, in sommige zaten de Amerikaansche geldstukken nog in de zakken. Men vertelde mij dat er anderhalve maal zooveel uitgedeeld was dan er hier nog hing.

Daar deze courant ook in Amerika gelezen wordt, wil ik bij deze vermelden dat de Amerikanen die de geheele wereld door reizen, nu een naar hier komen. Hier zien ze een wereldfeit zoo als de zon nog nooit te voren bescheen. Hier ziet men dat grootsche schouwspel van liefdadigheid dat Holland hier wacht, en waar aan Amerika mee deel heeft. Hier ziet ge de arme Belgische bannelingen loopen in Uwe kleeren. Mij dunkt gaat naar Africa en Azië, zoo iets wat ge hier aanschouwt maakt een indruk op U die ge niet meer vergeet en zoo iets zult ge nergens meer vinden.

Een ijzeren spoor loopt door het kamp om met lorries het eten en alles wat noodig is rond te brengen. Ik liep een slaapbarak binnen, deze zijn mooi, gerieflijk en luchtig ingericht. Elke barak is in 29 kamers verdeeld, elke kamer voor 10 personen. Ik zal hier even alle gebouwen van het vluchtoord opgeven. Er zijn daar 33 slaapbarakken, 10 centralen, 3 keukens, 3 waschlokalen, 1 werkplaats voor mannen, 1 wachtlokaal tevens gevangenis, 1 voedingmagazijn, 1 kleedingmagazijn, 1 polokliniek, 1 atelier voor vrouwen, 3 kolenhokken, 1 electricische centrale, 1 machinistenwoning, 1 postkantoor, 1 melkhuis (centrale melkkeuken), 1 particuliere winkel en coiffeurszaak, 1 badinrichting, 1 kerk, 1 pastoor, 1 zustershuis, 1 puntenwinkel, 1 bestuursgebouw, 1 polikliniek (apotheek), 6 schoolgebouwen, 1 vakschool, 1 verpleegstershuis, 1 ziekenhuis, 1 ambtenaarswoning, 1 gebouw voor ontsmettingsoven. Voor verschillende ramen stonden aanzichtkaarten te prijken met Belgische Koning en Koningin en Belgische straten. Ja, dacht ik, ik wilde wel menschen dat ge maar weer in Uw geliefd België zat. Drie keukens dan zijn er, elke is circa 20 meter lang. In de keuken waar ik toen binnen liep stonden zoo maar eventjes 10 tonnen, elke zoo groot als $\frac{3}{4}$ bronlievat, erwten te weeken, om 's anderendaags te eten. Met een grooten lepel was men de koffie uit een kolossale ketel aan het scheppen, alles in het groot.

Bij mijn volgend bezoek zal ik een complete beschrijving eener keuken geven. Er zijn 10 eetzaalen van 50 meter lang. In elke eetzaal kan 1.000 man zitten. Ik trad er een binnen, de klok op de kerk luidde maar aldoor dat de vluchtelingen koffie moesten gaan drinken. De zaal zal vol, dat moet men zien. Zoo'n 1.000 man aan het boterhammen eten. Wat een kommen, bordjes en koffiekannen. Ze kregen toen, omdat het zondag was, boterhammen met kaas. In de week krijgen ze boterhammen met goede boter er op. Op vele plaatsen staan pompen met kristal helder gezond heiwater. Ik ging de kerk in welks klokje altijd nog maar door klepelde. Ons eerste bezoek was dan natuurlijk het hoofdaltaar om O.L. Heer hier even goeden dag te gaan zeggen op de Udensche Hoevensche hei. Het altaar waarop een beeld van het Heilig Hart stond was mooi versierd. Er stond ook een mooi Lievenvrouwenbeeld op, daarvoor zat een oud moedertje in gebed

verzonken. Een klein kruiswegje hing aan de wanden, aan de eene zijde waren biechtstoelen voor de Walen, aan de andere kant voor de Vlamingen. Een koperen doopvont op marmere voet stond aan de hoofdingang. Bij mijn bezoek te dien tijde was de Zeer Eerwaarde Heer Bernardinus Mets nog in leven en pastoor met de vier Wel Eerwaarde Heeren kapelaans Maas, Hoogenberg, Coolen en Hofman die de geestelijke zorg der vluchtelingen waarnamen. De kerk is nog al flink groot en luchtig gebouwd met een torentje en uurwerk er op.

Alle hoofdgebouwen zooals bestuursgebouw, ziekenhuis, administratie, heerenhuis, rijkspolitie en postkantoor zijn telefonisch verbonden. Bij het postkantoor staat een winkel die een inwoner uit Uden aldaar huur, ook woont daar een coiffeur. Niemand wordt er in het kamp gedwongen om te werken. Die werken wil kan 10 punten, dat is 20 cent per dag, verdienen. Waarmee ze dan terecht kunnen in den puntenwinkel die ik zondags niet bezoeken konde, hierover straks uitvoerig.

Aan de huizen hingen in eigen gemaakte kooien van pakkisten, musschen, eksters en andere vogels. Ook zag ik een eekhoorn in een kooi met een rad rondspringen. Honden liggen er met de vleet in tonnen. Op de huizen aan de deuren hadden de bewoners herinnering uit het vaderland daarbij zooals "Villa Bella", "Au Chalet Vert", "Belle Vue", "Villa des Marias" etc. Ik zag ook twee gekruisde dikke Belgische vlaggen in de nationale kleur boven den ingang eener barak op de wand geschilderd. We passeerden het Walen kwartier, daar zat een forsche gebouwde Walin, fier in haar costume de Dimanche op eene bank aan de deur. Gaarne zoude ik haar eens in hare taal aangesproken hebben maar de tijd was te kort. Ik moest mee vooruit.

We passeerden het politiegebouw, daar stond een Belgische geïnterneerd militair met zijn vuurrode strepen over de broek, op wacht in politiedienst buiten. Op de pleinen lieten de jongens vliegers op met de vleet. De groote waren aan het voetballen. Met dozijnen stonden de kleppermolens in miniaturen en de bliksems snel draaiende vliegmaschinen op palen voor de huizen. Overal waren er banken voor de huizen waarop ze vroolijk zaten te praten. De apotheek waarin ieder medicijn kan halen is ook niet vergeten.

Het bestuursgebouw is erg mooi ingericht. Mooie lichte en luchtige kamer voor Heeren schrijvers. Flinke zaal voor den Regeringscommissaris met groote elctrische verlichting. Aan het bestuursgebouw hingen publicaties etc. Juist zooals in een gewone stad of dorp. Een groote publicatie omlijst met de nationale Belgische kleuren trok bijzonder mijne aandacht, zij was in het Hollandsch en Fransch. Zie hier wat er op stond:

LANDGENOOTEN

De beproeving welke ons Vaderland ondergaat, moet U eene aansporing weze om op stipte wijze Uwe plichten na te komen. Toont U dankbaar voor de weldaden van de Nederlandsche Regeering en bevolking. Wees orde en vredelievend.

Onderhoud streng de gezondheid voorschriften. Leeft zedelijk en zedig. Verzorgd de opvoeding Uwer kinderen. Ontwikkeld Uwe eigene algemeene en vakkundige kennissen. Vlucht den lediggang. Weest trouw aan Uwen Koning en Vaderland. Gedenkt dat gij door een waardig leven den goeden naam van Uw Vaderland in eere houdt. Uit naam van het officieel Belgisch Comité voor Nederland.

*De Voorzitter
Albéric Rolein*

*De Secretaris
Frans van Couwelaert.*

Zie hier in beknopten vorm de bekwame en gevierde volksvertegenwoordiger van België, professor Frans van Couwelaert, op een Zondagavond in den afgelopen zomer op droevige wijze aan de duizenden bewoners van het vluchtoord zoo schoon in een keurige en gloeiende redevoering heeft uitgesproken.

De wegen, straten in het vluchtoord hebben hun aparte namen. Deze zijn met plaatjes op de huizen vermeld, onder andere zag ik staan Oosterplein, Zuid Oosterplein, Westerplein, Waterweg, Westeweg, Oosterweg, Westwijk en Zuidwijk. De groote weg door het kamp heet de Middelweg of, zooals de Belgen zeggen "Avenue Centrale". Moet men ons klein Holland nu niet bewonderen, dat het zoo nauwkeurig en fijn alles weet in te richten en in orde te brengen? Want het was immers van te voren nooit gebeurd en we stonden zoo maar in eens voor het geval. Hulde daarom aan onze beleidvolle regeering. Ik moet het recht

uit zeggen, het maakt een indruk die men nooit vergeet. De ansichtkaarten die van het vluchtoord in omloop zijn, geven er maar een flauwen indruk van. Men moet dat in werkelijkheid zelf zoo zien. Toen ik de menschen uit de eetzaal zag komen krioelde en dwarrelde het van het volk op straten en pleinen. Degene op wien dezer wereldgebeurtenis in de Udensche hei geen indruk maakt, heeft geen gevoel van het leven.

Bovenstaande wat ik U vertelde zag ik vermeldde zondag. In de opvolgende herfst ging ik op een mooien dag mijn volgende bezoek aan het vluchtoord brengen. Hieronder deel ik U verder mee wat ik toen zoal op dien werkdag te zien kreeg.

In gezelschap van den landbouwkundige, de weledel eerwaarde heer Van de Meer, ging ik de her ontginning ten zuiden van het vluchtoord bezichtigen. De aardappelen, boekweit en de andere gewassen waren ingemaakt en nu wachtte men op den kunstmest en de kalk, om den arbeid wederom te beginnen. Het terrein 5 ½ hectare boomkens lag mooi vlak. Door gebrek aan kalk en kunstmest is de bewerking van den grond stop gezet en is men bezig om de wegen in orde te maken zoodat de Udensche boeren daarvan profiteeren kunnen en is men begonnen met het leggen van cementbuizen welke dienen tot afvoer van het overtollige water. Als men bedenkt dat in de maand december 1914 hetzelfde terrein onder water stond en nu één jaar later dus, men zelfs geen druppel water vindt in de slooten, een bewijs dat er goed gezorgd is voor een goede afvoer van het overtollige water. Eerdaags begint men met den compost mesthoop om het terrein te banen en om te spitten, daar waar aardappels zullen gepoot worden. Op het oogenblik is men bezig in het kamp met de parken waarop geen vaste planten staan, te bewerken en te beplanten met circa 25.000 tulpenbollen en ongeveer 20.000 hyacinten. Deze zijn geschonken door den heer Poolman en Mooij te Haarlem, plus wat er nog geschonken zal worden, zooals narcissen en irissen enz.

Mocht de moeite, arbeid en tijd beloond worden, dan zal het komend jaar het vluchtoord een welriekende en bloeiende versiering hebben en twijfel niet wanneer ik veronderstel dat de toekomstige bezoekers verrukt zullen staan over de vette en aangename optorring in het kamp. Zelfs de bewoners der barakken die er smaak in krijgen, hebben na de toestemming van den heer Regeringscommandant eenige bloembollen in potjes geplant om ze zelf op te kweken. U begrijpt lezers, dat wij als bezoekers in het kamp dankbaar zijn, dat we bij al die treurige omstandigheden aangenaam aangedaan worden wanneer ons oog bekoord wordt door de weldadige kleuren en geuren der bloemen, want dit alles wordt immers gedaan om het leven der vluchtelingen in het kamp te veraangenamen.

Toen gingen we weer het kamp in en kwamen in een gebouw waar vijf personen door middel van hakselmachine aan het stroo snijden waren. Er lag daar een groote voorraad stroo dat gebruikt werd om stroozakken tusschen ons te vullen. Een flinke partij bedden, peluwe, enz. lag daar al gereed. In een klein kamertje daar in die buurt had een Belg een appelwinkeltje opgericht. Hij had er heele partij appels liggen en koopers waren er ook. Voor de variatie had de koopman al de wanden van zijn vertrekje behangen met platen van de Katholieke Illustratie. Het was mooi weer die middag en hiervan maakte de vrouwen gebruik om overal wasch te droog te hangen op draden die men aan palen gespannen had.

De vluchtelingen hadden juist het middagmaal genuttigd toen ik een eetzaal binnen trad. De vrouwen waren de tafels aan het afwasschen en 12 meisjes stonden onder vroolijk gepraat een heele reeks borden en schotels te wasschen. Ik vroeg, hoeveel hebben er hier in deze zaal gegeten? Zij antwoorde 900 man menier. In de eetzaal stonden 2 kachels en het was er goed verwarmd. Langs de balken en gebinten hing gekleurd papier. Dat was nog van een vroegere versiering voor H.M. Koningin Wilhelmina, zeide men mij. In de eetzaal hingen groote publicaties in het vluchtoord in het Hollandsch en Fransch, waarop nuttige wenken en raadgevingen voor de gezondheid stonden te lezen, als ook wat men te doen had in geval van brand.

Toen ik buiten kwam zeide mijn geleider: daar staan de moeders met hunne kinderen, die gaan daar zoete melksche pap eten. Een heer die bij ons was en ook ik was er door aangedaan. Wel 300 kinderen stonden daar met hunne moeders voor het gebouw om op hunne beurt binnen te gaan op pap in ontvangst te nemen in schotels, pannen, bussen en weet ik waarin al meer. Een flinke Belgische vrouw schepte met een grooten lepel de lekkere pap in de opgehouden schotels, kannen, enz. De pap stond daar in 10 douchen. Douchen zeggen de Belgen tegen de groote ovale zinken ketels waarin het eten vervoerd wordt. Elke douche beviet 40 liter pap. Zij zag er zoo lekker uit dat ik er wel een bordje van gelust zou hebben. Zij wordt beurtelings met bloem of rijst gekookt. Ieder die pap kwam halen moest een kaart afgeven waarop vermeld

stond dat de toonster gerechtigd was om de pap in ontvangst te nemen. Die heer die bij ons was vertelde dat hij het ook eens gezien had in Amsterdam, maar hem kwam voor dat die lammerkespap, zoals hij ze noemde, er hier beter en smakelijker uitzag als in onze hoofdstad.

Toen trad ik ook nog weer eens een keuken binnen. 12 Stoomkookketels staan in elke keuken. 20 Man personeel kookt dan voor 3000 man. Ik vroeg aan de hoofdkok hoeveel van die kuipen aardappelen er per dag in gaan. Want er stonden me daar een tas kuipen geschilden aardappelen van belang. Hij zeide 31 kuipen per dag, elke kuip was bijna een half bronolievat en 50 kilo in elke kuip, dus 1.550 kilo. Zoals ik zeide zijn er 3 keukens, waarvan er maar 2 gebruikt worden. Die kok zeide verder: 's-Maandags eten we erwtensoep, dinsdags aardappelen met speksaus en rode kool, woensdag schapenvleesch met aardappels, donderdag erwtensoep, vrijdag stokvisch met botersaus, zaterdag bonensoep met prei, ajuin enz. en zondag stoofvleesch en aardappels en 's-Morgens bij den koffie een schijf kaas. In het midden der keuken waren 2 riolen waar door de rooster het vuil water afvloeide. Nog niet lang geleden zijn er in die keuken groote pompen geslagen. Het was dan allemaal practisch. De kok van keuken 2 zeide: Menier, krijg ik ook eens een gazette waarin U het vluchtoord beschrijft? Ik zei ja, maar ik zal tegen de heer redacteur zeggen dat hij u een exemplaar zendt. Dus de heer redacteur zal wel een gazette zenden aan de chefkok van keuken twee Vluchtoord Uden?

De electriche centrale stond al maar door te stampen en te stoomen als een groot fabriek. Overal in de mooi aangelegde plantsoenen, welke omheind waren met kleine helder witte paaltjes die met gegalvaniseerd ijzerdraad omspannen waren, stonden de geraniums, forsiers en rozen te bloeien dat het een aard had. Een groot voetbalterrein was men aan het effenen en de kleine kindertjes zaten me daar in het mulle heizand te scharrelen als hennen, juist alsof ze in Udensche hei geboren en opgevoed waren. Ja kindertjes dacht ik, gij zit toch ook in het oord der ballingschap. Maar het is nog een geluk van U kleine stumpers, dat gij nog onbewust zijt van hetgeen er ginds in Uw vaderland gebeurd.

Er zijn van october 1915 zoowat 5.600 Belgen in het vluchtoord, zeide mijn geleider. Zie ginds wordt er ook nog een stuk aan het zustershuis gebouwd en meteen wees hij op het in aanbouw zijnde gedeelte van het huis. Ik houd sombere gedachten en peinsde: Zou er dan geen einde komen aan het timmeren, hoelang nog Heer! zal dit hier nog moeten duren?

Toen gingen wij de leeszaal binnen, 17 plaatsen telde ik waar men konde gaan zitten schrijven, een tafel van wel 3 meter lengte, lag vol met geïllustreerde bladen en couranten. Nu in den puntenwinkel, deze is een groot gebouw waarin men voor punten (punten ontvangen de vluchtelingen voor het werk dat ze in het kamp doen zoals aardappels schillen, borden wasschen, stroo snijden, naaien, enz. Elke punt is 2 cent.) tegen inkooprijks kan koopen allerlei confecties, alle soort ondergoed voor mannen en vrouwen, petten, boorden, kousen, blousen, tabak, sigaren en sigaretten, schoenen, klerstoffen, schoensmeer, afijn de meeste huishoudelijke artikelen, zelfs postzegels en briefkaarten.

Verleden zaterdag werden er 38.000 punten ingeleverd, alzoo voor 760 gulden verkocht. Terwijl in de afgelopen week 114.000 punten werden ingeleverd, waarop voor 2.280 gulden werd verkocht. Het record van één week is geweest 131.008 punten, is 2.620,16 gulden. De betaling geschiedt met het kettingblokken stelsel. Er zijn daar 9 bestemden werkzaam. Met de leiding van de puntenwinkel is belast de Wel. Edele heer Lips uit 's-Gravenhage.

Ik mag ook niet vergeten te vermelden dat er overal in het hele kamp buiten en binnen brandblusch-apparaten hangen om voorkomend onheil het vuur te kunnen blusschen. Ik moest ook in de paardenstal gaan kijken. Er stonden daar 4 paarden en 1 ezeltje, welke allen voor den trekdienst in het kamp gebruikt worden. Men kan daar ook een open karretje huren. De Belgen heeten dat le tonneiru. Daarmee kan men voor 60 cent naar Uden en terug rijden. De tooneelzaal is een gebouw van 40 meter. Het tooneel hebben ze netjes geschilderd. Aan weerszijde van het tooneel de Belgische en Hollandsche driekleur. Ze hebben ook een stel coulissen. Op den achterkant eener coulisse had een teekenaar een goed model varkenskop geteekend met een pinhelm op. De muziek zit juist voor het licht in den grond achter een balustrade. Het levensgroot portret van Koning Albert met de Vlaamsche Leeuw in kleuren, door een Belg geschilderd hangt aan de rechtse kant van het tooneel. De Belgen houden van tooneel. Telkens mogen er 500

toeschouwers zijn. Ze krijgen dan een toegangsbewijs, zoodat ieder zijn beurt krijgt. Men stond daar juist weer toegangsbiljetten uit te delen, dat gebeurde door een luik in den wand van het gebouw.

Toen traden we in een werkplaats alwaar men tochtschermen en stroozakken aan het maken was. Al 2000 schermen had men daar al afgeleverd. Nu naar de Engelsche industrie. We traden die zaal binnen. Daar zaten 100 meisjes allerlei handwerken te doen. Men maakte daar matten van raffia. Dit is de sterke lange bast van een plant die in Madagaskar voorkomt. Deze bast wordt ook gebruikt door de tuiniers van het vluchtoord voor bloemen, heesters, enz. Matten hiervan gemaakt zijn onverslijtbaar. Ook maakt men hiervan kamerschoenen en pantoffels, zeer sterk en in Holland tot dusver onbekend. Men naaide die gevlochten raffia over een leest heen aan elkaar. Raffia dames handtasschen en allerlei gerief. Teveel om op te noemen. Van afval van wollen draden maakt men daar de schoonste matten. Pracht exemplaren pakte die vriendelijke Engelsche miss voor ons uit. Het Belgische wapen, initiale van eigennamen, bloemen, ornamenten, alles fijn in wol op de matten. Te schoon zelfs voor een mat. Tafelloopers zoo mooi en fijn als men ze maar wenschen kan. Vluchtoord Uden 1915 in dikke kleuren er op. Zoo ook dikke geschakeerde bloemen. Ja, dames die dit leest, kom zelf eens zien want ik kan U dat niet beter uitleggen. Dat Engelsche meisje praatte zoo vlug het Fransch met Engelsch accent dat ik het maar half verstond. Ze zeide me alles en meteen toonde ze het me. Dat ze een soort van grove gaas maar alleen uit Deutschland konde betrekken. Zij had die nog gesmokkeld gekregen maar konde daar niet verder aankomen. Ze zouden trachten te bewerken dat die ook op andere plaatsen gefabriceerd zouden worden. Zij trok vies haar neusje op en ze glimlachte eventjes toen ze me die Deutsche gaas liet zien. IJsmutsen, poppen, kinderspeelgoed en ik weet het allemaal niet op te noemen. Dat alles werd daar gemaakt. Ze toonde me ook nog een popje liggend in een ledikantje met matras en al. Daarmee leerden de kinderen behoorlijk een bed mee te arrangeeren, zeide ze. Als ik het op mijn plat woord bekant mag uitdrukken zeg ik dat dat Englische missje een hel deurschke was. Ik zeide dat ze een goed werk deed door die meisjes zoo nuttig bezig te houden en dat God haar beloonen zoude. Als de meisjes in hun land terug keeren zeiden ze, dan kunnen ze hiermee in hun onderhoud voorzien. Wel voldaan verliet ik deze inrichting. De Engelsche miss die mij dat alles getoond en gezegd had was Sous-directrice en heette Miss Gunter. De directrice heet Miss Vuliamy.

Nu naar de borstelmakerij. Veertig man zat daar van bamboe en cocos bezems, kleebrorstels, waschborstels en insmeerborstels te maken. Het hout van de bamboebezems schilderde men daar in de Belgische driekleur. Ook waren er jongens raffia aan het vlechten tot strengen zoo dik als een flinken duim voor de matten en schoenen. Andere jongens zaten hier de raffia schoenen te naaien over de leesten, zooals ik boven zeide. Ook naaide men raffia matten. Een Engelsche man zat hier ook kleine jongens te leeren een locomotief van het spoor te maken van bordpapier. Dat was me daar een gewijs en gepas, want de jongens verstonden geen Fransch en Engelsch zeker niet.

Vooruit naar de crispinussen zeide mijn geleider en hij bracht me in de zaal waar de schoenmakers zaten. Daar zaten 260 schoenmakers, allemaal voor kleine schoenmakerstafeltjes te kloppen en te pikken. Een hoop schoenen om te repareren lag op de grond en rollen leer dik en dun stonden er bij. Dicht daarbij is de kleermakerswerkplaats. 15 Naaldenridders zaten daar te pikken. 8 Naaimachienen hadden ze voor hun gebruik. Vervolgens ging ik naar de mandenmakerij. Hier zat men met 10 personen allerlei soorten manden te maken. Sluitmanden, waschmanden en aardappelmanden, enz. We zitten hier beter als ik ooit in België zat, zeide een man, want daar zaten we dikwijls in een open schuur. Ja, zei ik, vriend, ik heb hier in het dorp Uden een vakgenoot van U, ook wel slechter zien zitten. Gij lieden zit hier allemaal goed op een planken vloer en de zaal is verwarmd. Nu breng ik U in een zaal waar ik niet lang in blijf en meteen deed hij een open waar de naaimachienes stonden te rommelen en te snorren dat het daverde. 150 Meisjes zaten lustig te naaien en te praten, 37 naaimachienes heb ik geteld. Komt vooruit! zei mijn vriend en meteen had hij de deur al weer open. Zoo een heel slechte aard had ik daar niet, dat moet ik rechtuit herkennen en ik zoude nog wel eventjes rond gekeken hebben en tegen die Belginnetjes een mooi woordje gezegd en nog eventjes gebleven zijn, maar ik moest al weer vooruit naar de blikslagerij.

Hier stonden 4 blikslagers te soldeeren en blik en zink te knippen. Hier werden de douchen (ovale ketels) van straks gemaakt en gerepareerd. Van oude inmaakbussen maakte men hier weer kleine huishoudelijke artikelen. Mooie aschbakjes in de vorm van een badkuip liet men mij daar ook kijken. Verder stonden daar kruikjes, melkbussen, trechttertjes, enz. enz.

Nu naar de leesbibliotheek. Hier stonden 2.000 boeken in rekken van kunst en keus. Fransche en Hollandsche. 300 á 350 boeken werden in de week gehaald zeide mij de bibliothecaris. Voor de gezelligheid en variatie had men hier de wanden en de geheele zaal met platen, de meeste uit de Katholieke Illustratie, behangen. Voor het raam, zoodat men het buiten lezen konde, hing een karton waarop vermeld dat degene die de boeken binnen 8 dagen niet terug brachten in het vervolg geen boek meer ter lezing konden krijgen.

De barak waar de kinderen verpleegd worden die de mazelen hadden gingen we voorbij. Er liggen daar altijd patiëntjes. Ik heb nog vergeten te zeggen, dat toen ik aan de hei ontginningen stond, ik ver in de hei een man op een kruiwagen beddengoed zag wegbrengen, dat ik hem even daarna in een kuil zag verbranden. Het rookte, een rookkolom van belang ver in die hei. Een mooi gezicht voor mij.

Vervolgens naar de smederij. 16 forsche vulcanissen waren daar aan den arbeid. Het was me daar een groote smidse hoor! De blaasbalg werd getrokken en het vuur knetterde en siste. Helder klonk daar het aambeeld onder de forsche slagen. Het boormachiende er. Op de werkbanken vijlde en klopte men dat het een aard had. Daar lagen eenen hoop kachels, kachelpijpjes, roosters, pooken en alderhand smidsgerei. Ik dacht: Ja, mijnheer Linnenbank had het goed gezegd: "De wonderen van de Udensche hei." Wie zou zich hier, zoo volop in gang, een smidse voorgesteld hebben. Voort naar de melkkeuken. Hier stond een groot melkreservoir van 1800 liter inhoud. Op voorschrift van den dokter kan men hier zoete melk voor de kleine kinderen en ook voor de zwakke en zieken bekomen. Het melkhalen was juist afgelopen toen ik daar aankwam, een enkele zag ik nog met een pan, of flesschen melk in een zak weggaan. Hier op deze plaats werd ook het witte brood met een broodsnijmachiene tot sneden gesneden. Hier werden 180 witte brooden van 2 kilo elk gesneden. Men kwam hier juist met een karrevracht wittebrood aangereden, welke allemaal in kasten weggeborgen werd. Het scheen dat het nog pas gebakken was, want de meid die het van de kar afhaalde zeide: "menier, de is nog werm op mennen erm." Ik zeide: dat zulks zoo kwaad nog niet was. Al het tarwebrood en het verder boven genoemde wittebrood dat voor het geheele kamp noodig is, wordt door de Udensche en Volkelsche bakkers gebakken. Men vraagt zich af hoeveel duizenden guldens zal alleen voor de leverantie van brood wel per maand in Uden voor die broodleverantie ontvangen worden. Toen ik weg stapte zag ik, dat de veldwachter met 4 personen aangemarcheerd kwam. Mijn vriend zeide dat hij die vier in Eindhoven was wezen halen. Ze waren zonder voorkennis van den overste naar Eindhoven zijn geloopt om werk in de fabrieken aldaar te bekomen en worden daarom teruggehaald. Zij marcheerden naar het bestuursgebouw, al waar ze van de overste berisping ontvangen en dan weer naar hunne barak konden gaan. Ik zei toen tegen mijn vriend: "Die luitjes zullen daar nu wel eventjes terdege de ooren gewasschen worden." Dat is ook wel noodig zeide hij en nu we toch over wasschen aan het praten zijn, zal ik U ook eens brengen waar ze in den waren zin des woords geheel gewasschen worden en meteen gingen we in de badinrichting.

Daar waren 2 badkamers, elk voorzien van een geëmailleerde badkuip waar boven 2 kranen. Daar zoo wat 600 personen een bad nemen. Ze kregen dan ook een handdoek en een stukje zeep gratis er bij. Toen ik daar uit kwam, zag ik de mannen met de broodkar aankomen. Deze worden over rails van de opslagplaatsen naar de eetzaal vervoerd. Er worden elke dag 2.500 kilo tarwebrood of wel 5.400 tarwebrooden vervoerd. Het brood bestaat uit 75% tarwemeel en 25% tarwebloem. Dus lekker voedzaam brood niet waar. Voor de opslagplaats waar we toen aankwamen, waren juist de voerlui uit Uden aangekomen met hunne karren vol brood. Het is me een gerij, den geheelen dag door zien we de voerlui van Uden het brood bij de Udensche bakkers opladen in groote kisten om het naar het vluchtoord te brengen en dan zien we ze de lege kisten weer terug brengen om al weer gevuld te worden. De Udensche en Volkelsche bakkers zijn tegenwoordig in hunnen oogst, hoor! Dat vertel ik U!

Ik ging de groote opslagplaats binnen en zag daar liggen 55 zakken koffie van 25 kilo elk. 30 Zakken soda, 50 vaatjes zeep, 800 kilo erwten, 800 kilo boonen, 13 vaatjes azijn, 800 pakjes peekoffie, 600 pakjes sodex, 400 pakjes maizenabloem, 200 pakjes aardappelmeel, 400 kilo witte suiker, 200 kilo havermout, 300 kilo bloem, 12 geslachte schapen van 44 tot 50 halve kilo elk. Deze schapen gingen in één maand op. 25 Kilo thee, 120 kilo stangen zeep, 500 pakken lucifers en 400 zakken aardappels. Achter dat magazijn was een opslagplaats van alle mogelijke huishoudelijke artikelen. Er lag een berg dekens, een hoop bezems, een groote partij aardewerk, lampetkannen, potten, pannen, in één woord men kan het vergelijken met een groot magazijn van een warenhuis.

Toen bracht mijn vriend mij in het lokaal van de kantklossers. Daar zaten twintig meisjes, elk voor een kantwerkkuissen. Dat kuissen is van hout en het hing aan een standaard. Men kan dat kuissen aan dien standaard omhoog of omlaag schuiven naar gelang de werkster dit verkiest. Er hangen kloskens aan de draden, waarmee ze op en neer en door elkaar zitten te gooien. Verders kan ik hier niets van vertellen, want mijn geleider riep al weer, kom vooruit! Ik heb daar in de haast ook nog gezien dat enne juffrouw een model zat te maken voor de kantwerkerij. Zij prikte met eene naald overal gaatjes in een stuk wit papier, dat zoo groot was als een dubbel velletje postpapier. Als de dames lezeressen hier meer van wenschen te weten, raad ik ze aan zelf maar eens te komen kijken. Ik moet U zeggen: ik begreep in dien korten tijd dat ik het zag van dat werk bedroeft weinig. Achter die kantwerksters zaten weer 43 meisjes te naaien met naaimachines, de helft daarvan waren knoopsgaten werksters. Een knipzaal was daarbij, waar de meisjes niets anders deden knippen.

Nu ging ik ook eens naar de politiewacht. De politie staat daar altijd buiten. Er zijn 5 rijksveldwachters en 3 geïnterneerde Belgische militairen die politiedienst doen. Ik zeide: "Toon mij ook eens de arrestantenlokalen." Men bracht me toen naar achter al waar 9 cellen getimmerd waren in een groot gebouw, elke cel meet zoo wat 3 bij 2 meter. Boven zijn er latten overheen geslagen zoo dat daar goed voor de luchtigheid gezorgd is. Ik vroeg aan een rijksveldwachter hoe het ging met het volk. Hij antwoordde: "Dat is heel goed nu, we hebben geen moeite met de lui. Er komt maar zelden in het kamp iets voor. Ooit eens een dronken kerel, maar ze verzetten zich niet tegen de politie en gaan gedwee de prison in. Als ze uitgeslapen zijn dan is het gedaan." De Belgen zijn wel wat anders dan de Hollanders, zeide hij. Maar in de kerk zijn ze zeer aandachtig en stichtend, dit laatste woord vond ik al heel mooi. Het politiewachthuisje is vooraan boven vermeld gebouw bij den ingang van het kamp uit getimmerd. Daarbij zijn ook nog 3 kantoren voor de administratie en daarbij nog 2 kantoren voor andere doeleinden. Achter Dat groot gebouw woont de fotograaf H.A.O. Sandtmann, die Uw portret heel goedkoop wil maken.

Hier achter staat de pas nieuw gebouwde vakschool. Voor eenige dagen werd zij plechtig ingewijd door de Zeer Eerwaarde heer pastoor Maas. De regeringscommissaris, de ambtenaar belast met de leiding, de leeraars en de reeds ingeschreven leerlingen waren bij de plechtigheid tegenwoordig. Het is een hoog groot gebouw dat nogal afsteekt bij de andere gebouwen. Midden door loopt een gang. Langs elken kant daarvan 2 klassen, ruim en lichtig. 2 teeklassen en 2 klassen voor de theoretische lessen. Vier leeraars, waaronder een Ingenieur en een bouwkundige zijn er werkzaam en een 50-tal leerlingen zijn reeds ingeschreven. Na eenige tijd theoretisch onderricht zullen de leerlingen in de werkplaatsen worden geplaatst, waar ieder dan zich in zijn speciaal vak zal kunnen bekwamen. Een flinke inrichting te meer die aantoonde hoe hier geijverd wordt voor het welzijn der Belgen. Tot mijn genoegen zag ik mooie kruisbeelden in de zalen der vakschool hangen.

Nu ik hierboven den naam van den Zeer Eerwaarde heer pastoor Maas noem, komt mij ook nog dadelijk den naam van den onvergetelijke te vroeg ontslapen eersten pastoor pater Bernardus Mets in den geest. Die zoo als onze lezers weten van 15 februari tot 10 september 1915 pastoor van het vluchtoord was en op den laatst genoemde datum op zijn verdiende vakantiereis te Huissen op de pastorie schielijk overleed. Op 24 september daaraan volgende had in de kerk op het vluchtoord al hier een plechtige en deftige uitvaartdienst plaats, 's-Morgens om 10 uur. De celebrant was de Zeer Eerwaarde heer Aug. Bruijnseels, verblijvende te Bergen op Zoom, vertegenwoordiger van Zijne Eminentie Kardinaal Mercier Arts, bisschop van Mechelen. Deze slemnele lijkdienst met assistentie droeg een deftig officieel karakter. Daarbij was onder meer aanwezig de regeringscommissaris Jhr. Ruijs de Beerenbrouk, de consul Donij van België, de prior der Kruisheeren, pastoor Spierings uit Uden, burgemeester Thijssen en andere burgerlijke autoriteiten. Verschillende reguliere en seculiere geestelijken. Na de Libera, verricht door voornoemde vertegenwoordiger van de kardinaal, werd door een der Eerwaarde heren kapelaans van het vluchtoord een indrukwekkende lijkrede gehouden. De mis werd door de zangers van het vluchtoord geaccompagneerd door het kinderkoor, meesterlijk uitgevoerd. De kerk was tot in de uiterste hoeken stampvol. Men konde zien dat de Belgische vluchtelingen op dit oord wenschte te toonen welke liefde zij hunnen onvergetelijke, helaas te vroeg ontslapen pastoor Mets toedroegen. Hij ruste in vrede.

Verder stapte ik voorbij de polikliniek van den dokter. Op een plaatje voor het raam stond te lezen dat de dokter dagelijks te consulteren was voor het volk van 9 tot 12 uur.

Op pleinen wemelden het van spelende kinderen. Zij waren aan het voetballen, kaatsen, knikkeren, enz. Van wie zijn die duiven hier: "Van de Belgen" antwoordde hij. Het was een heel "klocht" die ik daar zag zeilen en klapwieken. Hunne vleugels blonken in de herfstzon. Naderhand zag ik ook verscheidene duivenkotten in den vorm van pakkisten buiten tegen de huizen hangen. Ook ben ik vele hondjes tegen gekomen. De duiven- en hondensport zit de Belgen in het bloed.

Nu gaan we naar het oude mannen- en vrouwenhuis. Daar zaten 49 oude mannekes en 17 oude vrouwkens te eten en te klappen. Ze waren zeer tevreden en keken ons vriendelijk aan. Wordt hier ooit gebromd, vroeg ik aan de directeur. O, niet veel antwoordde hij. Er werd daar een vaste dagorde gehouden. Deze hing aan de wand der zaal. Wij gingen eens naar de slaapzalen zien. Flinke groote ledikanten stonden daar naast elkaar. Boven elk bed hing een plaatje van wit karton waarop vermeld stond de naam, geboorteplaats en laatste woonplaats in België, van elke man of vrouw. Dit was om bij eventueel overlijden de familie hiervan te verwittigen. Dat was een goede maatregel, vindt U ook niet? Aan de eene zijde van het gebouw was de slaapplaats der mannen, aan de andere zijde die der vrouwen. Daarbij was ook een wachtzaal en een zusterskamer. Een nonneke was daar om den boel na te zien. Ik vroeg al, hoe ze heette. Maar ze wilde dat niet zeggen. Ze was zeker bang dat ik dat op zou schrijven. Verder was daar een kamer voor de dokter. Dit oude mannen- en vrouwenhuis is 9 augustus 1915 geopend en is opgericht door den Belgische doctoor Lambrechts. De heer Watzeels is directeur der inrichting.

Kom, zei mijn vriend. Nu stappen we eens de klinkerweg over en gaan we het nieuwe gedeelte kijken dat aan de noordkant van de provinciale weg ligt. Eerst stapten we daar de ziekeninrichting binnen. We kwamen in een groote zaal, al waar de kinderen verpleegd werden. Er stonden 10 helderwit gelakte ledikantjes. Er waren 5 patiëntjes. De eene helft lag te bed en de andere helft liep rond. Het eene weende en het andere lachte. In de mannenzaal staan 16 bedden en er waren 6 verpleegden en 16 bedden in de vrouwenzaal en 5 verpleegden. Hier had ik meedelijden met eene vrouw die bleek en met gebroken oogen op bed lag en den dood nabij scheen. Ik dacht, weldra zult U uit deze ballingschap bevrijdt zijn. Het is toch hard, niet waar. Lezer of lezeres, ver van Uw land en misschien zonder kennissen op vreemde bodem, hier in de Udensche Hoevensche hei te moeten sterven. Maar van den anderen kant moet het haar toch zeker ook getroost hebben dat men hier goed voor haar was en dat de dokter haar met de teederste zorgen omringde en dat geestelijke hulp ruimschoots aanwezig was.

In de kraamvrouwenzaal waren 14 bedden en 5 patiënten. Alle zalen waren ruim, goed verlicht en kraak zindelijk. Zoo, dat het niet beter behoeft. In de zalen hingen kruisbeelden aan den wand. Verder was dan nog het bureau van den dokter, een keuken en verloskamer, een badkamer en een groote hal of vestibule, zoo als men het noemen wil, een koffiekamertje, een dienstbodekamertje, een kamertje voor de vroedvrouw. Hier zijn werkzaam 15 leekezusters, 1 religieuze, 1 Belgische geestelijke broeder en een vroedvrouw. Vanaf de oprichting van het vluchtoord tot op 26 oktober 1915 waren er 80 kinderen geboren. Er zijn er jammer genoeg vele van gestorven. Dit is niet te verwonderen als men nagaat de vlucht uit België, de verandering van klimaat en andere schadelijke invloeden.

Tegenover de ziekenverpleging staat het zustershuis. Hierin zijn 14 kamertjes voor 3 religieuzen en 13 leekenzusters. Die hebben daar een keuken, eetzaal en waranda en daarbij staat een gebouw met een ontsmettingsoven. Men ziet dat hier alles volgens de strengste eischen des tijds ingericht is.

Nu gaan we naar het villapark. Hier ziet men in lange rijen 78 mooie wit geverfde uit elkaar neembare huisjes staan. De brede ingeschaafde voegen der planken waren lichtgroen geverfd, hetgeen een mooi effect maakte. Er zijn huisjes met 2 en 3 maar ook met 5 vertrekken. Deze huisjes zijn aan de binnenkant ook beplankt. Ze staan zoo wat 30 centimeter boven den grond en leveren een mooi gezicht op. De Belgen kunnen deze huisjes met punten verdienen. Dan hebben ze naderhand al dadelijk een huis als ze hunne woning in België in puin vinden. Verschillende huishoudens woonden hier al in het villapark en het was ook wezenlijk een park. Kunstig had men kleine parkjes, sommige met mos omzoomd, voor de bewoonde huisjes aangelegd met kleine dennenboompjes in het midden erin. De bewoners der huisjes zaten met groote oogen voor de ramen te kijken toen ik daar mijn aantekeningen maakte. Ze konden gerust zijn, ik was geen Duts die de boel kwam bespioneren. In het villapark stonden gasolie lantaarns op de palen en de Nederlandsche driekleur wapperde daar heel lustig hoog in de lucht op het midden van het terrein. Sommige bewoners hadden hun naam heel modern op een bordje geschilderd, op de wand bij de

voordeur. De huisjes waren allemaal genummerd. Deze huisjes waren allemaal getimmerd met het geld dat de medelijdende aan het steuncomité zonden. Ik dacht, nu wilde ik wel dat die goede mensen uit Denemarken eens hier bij waren. Wat zouden zij content zijn dat hun gaven hier zoo nuttig besteedt worden. Ik hoop dat dit stuk in Deensche couranten overgenomen wordt. Opdat ze het daar ook kunnen lezen. Want men moet het toch zeggen, wat hier gebeurd is grootsch. Het is waard dat het in de geschiedenis voor het nageslacht geboekstaafd wordt. Het is niet het minst daarom lezer, dat ik me de moeite getroost een groot opslagplaats voor timmerhout binnen te gaan. Twee groote werkloodsen, al waar veel volk werkzaam is met het vervaardigen van huisraad voor de verplaatsbare huisjes. Zooals kasten, tafels, stoelen, nachtkastjes. In een woord alle huiswenschelijks. Op een groot aanplakbord stond met groote letters in het villapark te lezen Dinsdag 26 oktober. Degene die een broche verloren heeft kan zich melden tot huisje nummer 4 om zich te overtuigen. Dit pleit toch voor eerlijkheid, niet waar. Hier stond ook het huisje waar de Engelsche dames der handwerken woonden. Een mooi parkje, kunstig aangelegd voor het huisje. Het moet gezegd worden, het was daar wezenlijk gezellig en wat het voornaamste is, het is daar gezond. Een drogen bodem met kristalhelder gezond en lekker water. Waar vindt men den grond die deze plaats overtreft?

Hier staan ook de openbare scholen. Deze zijn zeer praktisch gebouwd. Het zijn 6 gebouwen, elk gebouw is verdeeld in 4 klassen, metende elke klas 7 ½ bij 8 meter. Een breeden gang in het midden van elk gebouw geeft toegang tot elk lokaal. In dien gang zijn kapstokken aan den muur bevestigd. De gebouwen links zijn voor de meisjes, die van rechts voor de jongens. We traden de klassen binnen. Tot mijn spijt hadden juist de kinderen de school verlaten. In een lokaal was de Wel Edele heer kapelaan van het vluchtoord den kinderen catechismusles aan het geven. In elk lokaal stonden 4 rijen moderne banken. Ingericht iedere bank voor 2 leerlingen. Aan de muur prijkte tot mijn groote voldoening en genoegen een kruisbeeld in elke klas. Verder waren die lokalen versierd met nuttige voorstellingen voor het aanschouwelijk onderwijs. Ook maten en gewichten, kubus, kegel, enz. In de meisjesklas hingen alle soorten patronen om kledingstukken te leeren maken. Dat was ook nuttig en leerzaam. Van uit elke klas gaf een binnenraam uitzicht op de privaten. Ieder lokaal, dunkt me, konde men den goeden smaak en takt van den onderwijzer of onderwijzeres beoordeelen. Sommige lokalen waren echt mooi, smakelijk en praktisch met leerzame platen en figuren versierd. Ik zag zelfs geheel toepasselijke platen, om de klinkers en medeklinkers aan de eerst beginnende te leeren, welke door den onderwijzer zelf van die klas met potlood en zwart krijt (canté) geteekend waren. Zoo als een jas, veer, boor, muur, enz. Het geheel maakten een goeden indruk en het moet gezegd, dat de autoriteiten hier goed uitgekeken hebben om in zoo een kort tijdsbestek zoo iets daar te stellen.

Voorts de hygiëne is uitstekend verzorgd. De gebouwen zijn flink hoog en verlicht met draaibare ramen. Aan het hoofd der scholen staat den heer Brounts, welk zijn kantoor heeft in een der lokalen. Er zijn op het oogenblik 13 onderwijzers en 12 onderwijzeressen werkzaam met 1.300 schoolgaande kinderen tot 14 jarige leeftijd. De boeken die gebruikt worden zijn dezelfde welke men al jaren gelegen in België had. Dezelfde zijn in Holland gedrukt. Het leerplan omvat het geheele lager onderwijs. Een Fransche klas is ook ingericht voor de enkele kinderen uit het Walenland, de onderwijzer der klas is eveneens een Waal. In een der klassen wordt ook les gegeven in knippen en naaien door eene Eerwaarde Zuster, die hare acte in dit vak heeft behaald. Dan is er ook nog een fröbelschool voor de kleintjes. Deze wordt door Belgische kloosterzusters bediend.

De lantaarns in het villapark worden aangestoken toen ik weer de klinkerweg overstak en het was een prachtig gezicht het vluchtoord bij avond te zien. Overall booglampen hoog in de lucht. Het was mooi te Uden. Het is niet te verwonderen, als men op het Veld achter de straat te Uden 's-avonds zijn blikke laat gaan naar de Hoeve, dat men daar het licht tegen de lucht af ziet spiegelen. Nu naar de electriche centrale. Hier stonden 2 machienes in volle werking. Ze draaiden en ze pafden zoo hard dat men elkander daar binnen bijna niet konde verstaan. Het eene van 50 en het ander van 30 paardenkrachten. De machinist zeide dat men daar licht maakte voor 2.000 lampen en tevens voor de verwarming. De brandinrichting moet er voor zorgen, zoo dat de machienes overdag ook kunnen werken. Er waren daar 3 machinisten werkzaam. Het was een voldoening voor mij op die machiene met groote blinkende koperen letters te zien staan: Winschoten machienefabriek – Moed en Veenstra Winschoten Holland.

Het werd half zes, het klokje op de kerk klepelde dat het tijd was voor het koffiedrinken. Het dwarrelde weer van het volk op de pleinen van het kamp naar de eetzaal. Ik moest toch eens kijken in een eetzaal, want het is toch maar een mooi gezicht zooveel menschen aan tafel te zien eten. Toen kwam ik voorbij de kerk, deze was ook hel verlicht, dat men overal konde zien hoe laat het was. Ik konde niet nalaten wederom eens even binnen te gaan en Onze Lieven Heer goedenavond te zeggen. Eene vrouw zat voor het altaar in gebed verzonken en een nonneken was de Heilige Kruisweg nog aan het bidden. Na een poosje verliet ik het kerkje op de Udensche hei en begaf me naar den uitgang van het vluchtoord. Mijn geleider en ik waren moe want het bezoek had onafgebroken van half 2 af geduurd. Toen ik naderhand op de tentoonstelling weer in het vluchtoord kwam en die mooie schilderstukken zag, speet het mij dat ik bij mijn bezoek vroeger, den artiest niet opgezocht had. Heel gaarne had ik die kunstenaar eens in zijn barak aan den arbeid gezien. Het lang niet aan mij lezer, gaarne had ik U mijn indrukken verteld. Het was onnoozel vergeten.

Op zondag 31 october ging ik dan die tentoonstelling bezoeken, zie hier wat er van was. Op zaterdag, zondag en maandag 30, 31 october en 1 november werd in de vakschool van het vluchtoord een tentoonstelling gehouden van al wat er in het kamp zooal gemaakt is. Aan de ingang een fijn gesmeed uithangbord met takjes, bloemknopjes en blaadjes. Binnen werden we al dadelijk getroffen door schilderstukken, portretten, allegorische voorstellingen, bijna levensgroot in de natuurlijke kleuren. Verder boeren uithoeken van Uden met oude boeren hofsteden, de zandwegen er nevens heen en de kippen op de wegen. De parochiekerk van Uden op de achtergrond. Ook heidegezichten met de Udensche kerk ver in het verschiet. De kathedraal van St. Jan van den Bosch, Craijon teekeningen, waaronder met doornen een mooi gekroond Christushoofd. Ook een mooi poesje, dat had ook wel bekijks. Fijne gedreven ijzeren bloemtakken er over heen. Een prachtige vogelkooi. Een collectie klompen met bloemkens in de natuurlijke kleur geschilderd. Een koperen naamplaat met ingeëtste letters. Een eekhoornkooi met dennentak erin voor de ladder. Een vliegmachiene voor pinakel boven op de kooi. Deze rustende op een rustiek eiken voetstuk. Vier gedreven ijzeren bloemtakken van wel 40 cm lengte. Fornuiskachels van mat gepolijst ijzer. Een groot houten uithangbord, heel kunstig gebeeldhouwd. Twee complete stoomschepen. Een pracht van een naaidoos met inlegwerk van verschillend hout. Een groote collectie dames handwerken, zoo mooi hoorde ik buitendorpsche meisjes zeggen, dat ze wel wilde dat ze zoo een blouse hadden. Een pendulestandaard uitgesneden en ingelegd met verschillende houtsoorten, geflankeerd met de Hollandsche, Belgische, Engelsche en Amerikaansche vlaggen. Groot smeedwerk maar fijn afgewerkt zooals schuren, deurklinken, moeren en bouten. Houten stoelen, uithangborden, deurkozijnen, architraven en alle timmerwerk, timmermansgereedschappen zooals groote en kleine schaven, zagen, boren, enz. Fijne eiken tafel, een brede eiken lijst omvattende een fijne penteekening.

Hier stond ook het cadeau dan den overste van het vluchtoord den heer Wilhelm aangeboden werd door de turnvereniging. Twee groote ijzeren rozentakken zooals ik schat 75 cm lang met een strik, ook van ijzer, samengebonden. Dit prachtige geschenk was natuurlijk door den kunstmid van het vluchtoord vervaardigd.

Dekens van staallappen en fijn geschakeerd. Matten met naamletters. Heel erg gekleurde bloemen. Wapens in originele kleuren. Zelfs een landschap met een ooievaar, vlinders en ik weet al niet meer. Een kantkussen met de garenklosjes en tekening. Bijzonder veel raffiawerken zooals matten, schoenen, tasschen, landschappen, huizen, enz. enz. Uit blokjes samengesteld een locomotief en tender in de natuurlijke kleur. Poppen. Een popje in een compleet ledikantje met matrasje en alles wat er nog meer bij hoort. Verder waren er schoenen en alle manskleeren, bezems, borstels, manden en korven, sigaren, kubussen, prima's, kegels, driehoeken, enz. Alles voor schoolgaand gebruik.

Het wapen van Nederland in hout, in kleuren en 1 meter groot. Houten beeldjes voorstellend een Hollandsche fruitverkoopster met een Udensche knipmuts op. Een koopman met een kruiwagen, waarop 2 kersenmandjes van 1 ½ cm diameter. Een compleet raffiawerk met het bord, de els om te naaien enz.

Nogmaals, het was de moeite waard. Dubbel waard, omdat te gaan zien. Als er iets in het vluchtoord te doen is, dan wappert de Hollandsche en Belgische driekleur aan één stok zusterlijk neven elkaar. Dit zijn nu ook weer eenige der vele wonderen van de Udensche hei. "ERICA".

Uden, januari 1916